

A kijövés belekerülne kettőjüknek legalább 300. – dollárba s majd a hazamenés is annyiba. A 600. – dollárt nem tudnák még jó munka mellett sem négy erős esztendőn belül megtakarítani. Talán sohasem. Mert most itt is rosszabb világ van. Egyébként is a bevándorlást most úgy megszorítják, hogy csak szorosan a családba tartozókat fogják kiengedni.

Aki innen pénzt küld haza, azért tudja megtenni, mert megvonja magától, de két hétig is dolgoznia kell érte. Az én kijövésemet s azt, hogy én már tudok meglehetősen keresni, ne számítsák, mert én már tudok angolul is és németül is. S azonkívül tájékozódni is tudok már, ami itt a legnehezebb. De vajon mikor fogom megtakarítani azt a pénzt, amivel kijöttem? Mert istenfizessiben senkitől sem várhatunk olyan segítséget, ami egy vagyon.

Erzsiké írta, hogy Ágnes küldött neki levelet. Az efféle kiadások igazán fölöslegesek, s ha valaki mégis kiadja, akkor pénzének kell lennie.

Szegény fejemet úgy felvitte az Isten, hogy már tőlem is lehet pénzt kérni. Mindenestre én volnék a legboldogabb, ha annyi volna, hogy adhatnék, mert adnék is. De szegény magamnak sem igen van még egyebem, csak a nyomorúságom. Lenni lesz, remélem, hiszen nem azért gyötörtem magamat már tizenöt éve. S akkor kérés nélkül is adok minden érdemesnek.

Gáspár bácsi már fél esztendeje nem dolgozik, mert nem kapott a szakmájába vágó munkát. Ilyenformán most neki sincs pénze. De ha majd csűrépítéshez fognak, ő is fog adni, azt üzeni, s én magam is adok majd valamennyit.

Egyébként a legjobb egészséget kívánjuk az új esztendőre.

Szeretettel üdvözlök minden testvért és rokont.

Áron

(1971. 5.)

LÁNG GUSZTÁV

A XX. századi magyar irodalom történetének korszakolása

(Részlet)

[...] Egy-egy határsáv vagy korszak, alkorszak irodalomtörténeti tartalmán az irodalom fejlődéstörvényeinek a konkrét, időbeli realizációját értem. Általánosságban az irodalom fejlődését ugyanaz határozza meg, mint valamennyi tudatformáét: a társadalmi lét elsődlegessége, amelynek a tudatforma a tükrözése, s amelynek változása az irodalom változását is maga után vonja. Ez az elvont összefüggés azonban az irodalomtörténész számára csak akkor válik valóságossá, ha ki tudja tapintani a konkrét irodalmi anyagban való „megtestesülését“, ha az irodalom viszonylag önálló fejlődéstörvényeit úgy tudja megragadni, hogy bennük mint sajátosban válják nyilvánvalóvá, szemlélhetővé az általános.

Az irodalmi művek tartalmi szintjén mutatható ki legkönnyebben a közvetlen összefüggés a determináló korvalóság és az irodalom között. Ebben a vonatkozásban mondhatjuk, hogy a politikai-történelmi évszámokhoz kötött korszakolás nem önmagában és alapvetően helytelen, hanem mint egy részizgazság abszolutizálása ad hamis képet az irodalom valóságos fejlődéséről. A közvetlenül közéleti-politikai reagálás csak egyike az irodalom lehetséges funkcióinak, s egyedül ennek milyenségéből korszakfordulóra következtetni elhamarkodott. Annál is inkább, hiszen az irodalomtörténetben a tipikus az, hogy a népek, közösségek történelmi sorsfordulóira a kor színvonalán történő művészi reagálást rendszerint előkészítik a magánéleti vagy egyéb „intimebb“ szférákban lezajló költői-irodalmi „forradalmak“. Petőfi nagy forradalma és republikánus verseit megelőzi az a szerelmi költesztet, melyben szó sincs ugyan politikáról, de amely a maga módján a költő hirdette „republikánus erkölcs“ kifejezője; az a népies dalköltésztet, amely a plebejus politikai program lírai megfogalmazása előtt egy plebejus életszemlélet és irodalmi ízlés polgárjogáért harcol stb. Nem csak a történelem forradalmi pillanatai „forradalmasítják“ tehát a művésztet, az irodalmat; nem ezek a pillanatok fordítják új irányba a költőt, az író pillantását, hanem az irodalom „részleges forradalmasodása“ többnyire már jóval előbb végbemegy,

sőt a társadalom történelmi fordulóponthoz érkezését az irodalom siettetheti, lét és tudat kölcsönhatásának törvénye szerint.

E tartalmak vizsgálatokor megkülönböztetett figyelmet kell szentelni a művész legkülönbözőbb témákban – latens módon – jelentkező közérzetének. Abban, hogy a költő szépnek látja a természetet vagy az ember iránt riasztóan közönyösnek; hogy boldogító-nak érzi a szerelmet vagy sem; hogy emberi kiteljesedésnek érzi a versírást vagy sorsterhernek (s még jó néhány ellentétpárt sorolhatnánk), abban közvetve az tükröződik, hogy a művész harmonikusan illeszkedik-e be világába vagy sem; még pontosabban: az ember és a valóság harmonikus viszonyát esztétikai síkon megvalósítani kívánó művészet számára e harmóniateremtés milyen feltételeit biztosítja a társadalom. E közérzet szinte műszerpontossággal jelzi a művészet és a művész szociológiai helyzetét, azt a helyet és szerepet, amelyet a művészetnek a társadalom szán. E közérzeti tényezőkben konkretizálódó korvonások sokszor eltérő stílusú, világszemléletű írók, költők műveiben egyeznek. A szemléletnek, a politikai nézeteknek, az esztétikai és stíluseszménynek lényeges eltérései különítik el például Vajda János és Reviczky Gyula líráját, s e különbségeknek megfelelően különbözik Vajda *Ústököse* Reviczky *Pálma a Hortobágyon* című versétől. De mindkét vers jelképében közös, hogy egy olyan költősors szimbólumai, amelynek lényege a környezettel való kapcsolat elvesztése, a társadalom művészellenes értetlensége miatt mindkettőben valami külön, értékesebb esik áldozatul egy silány környezet közönyének. A kiegyezés utáni korban az a fajta közvetlen ráhatás a társadalom életére, amely oly harmonikussá tette Petőfi költészetét, objektíve lehetetlen, a költő a társadalmi élet perifériájára szorul, tehetetlen kitartottja a társadalomnak, s közérzeti szinten ez mindkét költőben mint a művész-életforma diszharmóniája tudatosul.

A szűkebben és tágabban értelmezett tartalmi szempontokhoz csatlakozik az irodalom és a többi tudatforma, illetve a többi művészeti ág viszonyának, kölcsönhatásának korról korra változó jellege és aránya, e viszonyok alakulása ugyancsak egy korszakváltás tünete lehet.

A korszakhatár és kortartalom keresésekor az irodalom önmozgásának ténye sem hagyható figyelmen kívül. Nemcsak a nyelv mint az irodalom anyaga, hanem az irodalom kifejező formái is csak fokozatosan idomulnak az új tartalmakhoz. Az egyik legfontosabb mozzanat szerintem a korra jellemző műfaji hierarchia, az egyes műfajok súlyának, szerepének a változása, illetve az egyes műfajokon belül az előző korszakétól eltérő műfaji változatok kialakulása. Az új műfaji struktúrák létrejötte természetesen ábrázolás- és kifejezésbeli, valamint stíláriális változásokkal jár, s ami éppily fontos: az örökölt stílus- és formaeszközök funkció-váltásával. Ezek egységes stílussá vagy éppen áramlattá izmosodása azután egész sor irodalomtörténeti tényező függvénye (a hagyományok fejlődést gyorsító vagy lassító szerepe; az illető nemzeti irodalomban addig nem létező műfajok asszimilálása, idegen irodalmak hatása, a közízlés konzervatívabb vagy újdonságokra fogékonyabb volta stb.), amelyeknek együttes vizsgálata vezethet érdemleges következtetésekre.

Mindez általános elvi kérdésnek tűnik, szeretném azonban hangsúlyozni, hogy az így felfogott korszakolás kérdése az irodalomtörténet alapvető értékelméleti problémája is. Csakis az irodalomtörténeti fejlődés minden lényeges mozzanatára kiterjedő korszakolás adhatja meg azokat a viszonyítási pontokat, amelyek alapján elemezhető és megmutatható egy korszakban mindaz, amit Barta János *történeti értéknek* nevez az irodalomban. Egy korszak irodalomtörténeti tartalmának a tisztázása nélkül az értékelő irodalomtörténész csakis a művek önmagában vett esztétikai értékének elemzésére vállalkozhat; egy mechanikus korszakolás csakis a historikus értékelésre ad a szakembernek módot. [...]

(1971. 12.)